

RECENZII

Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei. Școala gustiană între carlism și legionarism*, București, Edit. Curtea Veche, 2012, 411 p., ISBN: 978-606-588-270-6.

În istoria sociologiei românești, în dicționare, în monografii și studii, Școala sociologică de la București a fost abordată din perspectiva metodei monografice, a teoriei cadrelor și manifestărilor, a descrierii campaniilor monografice și a prezentării celor două monografii: *Nerej, un sat dintr-o regiune arhaică* și *Drăguș – un sat din Țara Oltului*, prima în coordonarea lui H. H. Stahl, iar a doua în aceea a lui Traian Herseni.

Volumul lui Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei. Școala gustiană între carlism și legionarism*, pe care-l consemnăm, plasează, pe de o parte, în fundal, problematicile enunțate mai sus și, pe de altă parte, aduce în prim plan raporturile Școlii sociologice de la București cu grupările politice interbelice; mai precis, se analizează comprehensiv relația dintre omul de știință și omul politic, întrucât „această carte se înscrie într-un efort de revizitare lucidă a interbelicului, importantă pentru prezent, nu doar pentru trecut” (p. 7).

Cartea este structurată în următoarele șase capitole: I. *Dimensiunea politică a sistemului gustian „Sociologie-Politică-Etică”*; II. *Institutul Social Român „incubator” al omului politic*; III. *Tehocratul Gusti și instituțiile puterii în anii '30*; IV. *Grupuri în Școala sociologică de la București*; V. *Orientări și reorientări politice ale discipolilor*; VI. *Naționalismul gustian – Știința națiunii*, la care se adaugă o serie de subcapitole care descriu modul de evaluare a autorului și dorința sa de a fi cât mai clar în prezentarea Școlii sociologice „între carlism și legionarism”.

Punctele principale ale sintezei se află în numeroasele cărți de istorie orală despre școala gustiană ale profesorului și sociologului Zoltán Rostás, care compun o veritabilă bibliotecă de reconstituire a Școlii sociologice de la București pe teme și reprezentanți. De fapt, la origine, lucrarea lui Antonio Momoc a fost chiar teza sa de doctorat, scrisă sub coordonarea profesorului Zoltán Rostás, cel care, de altfel, semnează și *Prefața* lucrării.

Discursul lucrării *Capcanele politice ale sociologiei. Școala gustiană între carlism și legionarism* are mai multe niveluri: unul sociologic, centrat pe scrierile lui Dimitrie Gusti și ale discipolilor săi, și un altul de reconstrucție istorică a faptelor, bazat pe cele mai recente sinteze istoriografice și pe memorialistică. Aceste două niveluri sunt însumate într-un stil agreabil cu cel al sociologiei politice, constituit din prezentarea grupărilor politice românești și europene și descrierea atitudinilor politice ale lui Dimitrie Gusti și ale discipolilor săi: Dumitru Cristian Amzăr, Ernest Bernea, Traian Herseni, Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Anton Golopenția și Octavian Neamțu.

De la început, sociologia gustiană nu este privită ca sociologie rurală, sociologie monografică a satelor, ci ca un proiect și o realitate organizațională, la a cărei timonă s-a aflat constant Dimitrie Gusti, al cărui ideal didactic a fost să-i atragă pe studenții studioși spre cercetarea socială, o cercetare pusă în slujba modernizării societății românești, eminamente rurală în anii interbelici.

Antonio Momoc percepe opera lui Dimitrie Gusti ca pe „un sistem unitar”, în sensul că savantul sociologiei monografice înțelege sociologia în conexiune cu politica și etica. Sub aspectul biografiei intelectuale și a profilului de gânditor, Dimitrie Gusti este înfățișat ca un sociolog european, inspirat de Ferdinand Tönnies și Émile Durkheim, dar și de Auguste Comte, de la care a preluat „socio-crația”, „adică socializarea democrației pe bază de personalitate”, întâlnindu-se astfel cu teoria elitelor ca personalități sociale a lui Saint-Simon. De asemenea, Gusti a avut afinități față de Marx, atitudine critică față de Weber, l-a respins pe Lenin și l-a aprobat pe Mussolini, în plan pragmatic fiind adeptul monarhiei sociale ca tendință de dezvoltare politică și economică a societății românești.

Datorită acestui adevăr doctrinar, „sistemul gustian a fost compatibil de la bun început cu doctrina culturală a lui Carol al II-lea”. Dimitrie Gusti a identificat națiunea cu țărănimea, iar „Carol al II-lea se va promova drept apărătorul social al celor de jos, al țărânimii române”. Dimitrie Gusti l-a și numit pe Carol al II-lea drept „Regele țărănilor”.

Institutul Social Român, creația organizațională cea mai importantă a lui Dimitrie Gusti și a Școlii sociologice de la București, are două perioade distincte de manifestare: cea din prima jumătate a perioadei interbelice, când dezbaterile s-au organizat „deasupra disputelor dintre partidele politice”, și cea de-a doua, spre sfârșitul anilor '30, când „conferințele ISR s-au specializat și s-au închis pe secții și nu au mai cunoscut ecoul public din deceniul anterior”, aceasta datorită politicii carliste a lui Dimitrie Gusti.

Un „produs” organizațional al Institutului Social Român a fost Legea Serviciului Social. Serviciul social a fost creat „pentru cunoașterea țării cu ajutorul cercetărilor monografice asupra tuturor satelor și orașelor”. Miza serviciului social a fost „intervenția culturală la sate pentru cultura sănătății, cultura muncii, cultura sufletului și cultura minții”. În subordinea Serviciului Social s-au aflat și publicațiile „Căminul cultural”, „Curierul echipelor studențești”, devenit din 1939 „Curierul serviciului social”.

Ca om politic, Dimitrie Gusti a activat în Partidul Național Țărănesc, simțindu-se confortabil „în relația cu aripa naționalistă transilvăneană” a acestuia. La nivelul sociologiei politice, discursul lui Antonio Momoc se desfășoară progresiv și cumulativ, atât în definirea omului politic Dimitrie Gusti, cât și a profilului politic diferențiat al discipolilor acestuia. Au fost radiografiate și grupurile politice din anii '20 și '30, într-o viziune bine documentată, atât pentru politicile românești, cât și pentru cele europene. Ni se dezvăluie și competiția dintre Carol al II-lea și Mișcarea Legionară, în care regele recurge la dictatură pentru a bloca ascensiunea acesteia. În acest context, politica rurală a lui Dimitrie Gusti a servit „interesele politice și de imagine ale monarhiei”. Discipolilor lui Dimitrie Gusti, Antonio Momoc le consacră câteva biografii bine realizate, din care aflăm că acțiunile lor au fost călăuzite și de multă pasiune în „disputele culturale și ideologice ale vremii”.

Lucrarea pune accent pe situarea Școlii sociologice de la București în context social și politic și ne înfățișează „naționalismul gustian” cu expresia lui sociologică: „știința națiunii”. Acesta este prezentat astfel: „Naționalismul lui Dimitrie Gusti, Octavian Neamțu și Anton Golopenția, angajați în cadrul Fundației Culturale Regale după 1934, nu este unul antisemit sau xenofob. Acești sociologi insistă pe cultivarea etnicului românesc cu accent pe tradiția populară, pe limba română curată extrasă din cultura orală și pe istoria națională a marilor personalități care îl prefigurau pe voievodul Carol al II-lea. Naționalismul gustian ajunge la sfârșitul anilor '30 instrument al propagandei regelui Carol al II-lea” (p. 348).

În cele din urmă, deși a făcut politică, sprijinindu-l pe Carol al II-lea, imaginea ultimă a lui Dimitrie Gusti în viziunea lui Antonio Momoc este cea a unui „tehnocrat”, care a susținut educația „la sat pentru construcția armonioasă, organică a națiunii române”.

Sub aspect științific, lucrarea lui Antonio Momoc este utilă nu numai pentru perspectiva veridică pe care o oferă asupra raportului dintre omul de știință și omul politic în Școala sociologică de la București, ci și pentru că ea se constituie într-un reper pentru investigarea raportului dintre știință și politică prezent în întreaga sociologie românească, atât în perioada comunistă, cât și în cea postcomunistă.

Florența Lozinsky

Dimitrie Gusti și colaboratorii, *Cornova 1931*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltán Rostás și Vasile Șoimaru, Chișinău, Edit. Quant, 2011, 852 p., ISBN: 978-9975-4247-1-4.

Plasată cronologic în cea de-a treia etapă („etapa expansiunii monografice”¹), a cercetărilor de teren desfășurate de Seminarul de sociologie condus de către Dimitrie Gusti, campania monografică de la Cornova (Basarabia) din 1931 trebuia să se finalizeze printr-un proiect editorial de amploare,

¹ Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român. 1925–1945*, Institutul Social Român, Institutul de Cercetări Sociale al României, București, 1945, p. 15.

care viza prezentarea rezultatelor activității monografice în cadrul Congresului Internațional de Sociologie care era preconizat a se desfășura la București. („Atunci, alături de proiectele lui Stahl și Herseni, s-a pus și problema monografiei Cornovei sub direcția lui Anton Golopenția, Ștefania Cristescu și Mihai Pop. Dintre aceste proiecte, s-a finalizat doar monografia lui Stahl, parțial cel al lui Herseni, iar ultima monografie a rămas în fază de proiect”, p. 709). În realitate, campania cornoveană a împărțit, și ea, drama cercetărilor sociologice interbelice românești, „drama neîmplinirii lor în sinteze scrise și editate”².

Față de campaniile anterioare, cercetarea de la Cornova a fost, totuși, mai bine și mai substanțial valorificată chiar în perioada respectivă, prin câteva „studii secvențiale”, publicate, în cadrul unui grupaj consacrat cercetării monografice, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”. Astfel, în volumul X (nr. 1-4/1932) al revistei, considerat cea mai consistentă și mai reprezentativă „producție publicistică” a membrilor Seminarului de sociologie de până atunci³, din cele 28 de contribuții rezultate din primele șapte campanii monografice ale acestuia, 12 sunt consacrate „cadrelor și manifestărilor” cornovene. Aceste contribuții constituie miezul „monografiei” apărute, la distanță de opt decenii, în capitala Basarabiei – Chișinău.

Apariția acestui volum monumental se datorează efortului a trei editori, legați sentimental și profesional de „făptuitorii” cercetării din 1931 ori de localitatea care i-a fost gazdă. Primul dintre ei, editorul și istoricul literar Marin Diaconu, este un „apropiat” al multor filosofi și sociologi români din perioada interbelică, remarcându-se prin o serie de lucrări de recuperare a publicisticii și eseisticii acestora, între care și una consacrată mișcării monografice (*Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. Documentar sociologic* – 2000). Cel de al doilea, sociologul Zoltán Rostás, este, probabil, cel mai bun cunoscător și cel mai avizat exeget al „fenomenului monografic” (cărui i-a consacrat în ultimii ani nu mai puțin de șase volume⁴), de care s-a apropiat atât prin aprofundarea scrierilor sociologilor monografiști, cât mai ales prin investigațiile de istorie orală din anii '80 ai secolului trecut în rândul unor „supraviețuitori” ai Școlii sociologice de la București. În fine, economistul basarabean Vasile Șoimaru, cornovean de baștină – coordonatorul unei lucrări, de asemenea monumentală, despre istoria Cornovei⁵, dedicată „profesorului Dimitrie Gusti, cetățean de onoare al Cornovei”, ca și altor personalități care și-au legat numele de această localitate, și inspirată de cercetarea din 1931 – este, se pare, cel care a mobilizat resursele materiale necesare publicării acestui volum.

Așa după cum subliniază și cei trei editori, *Cornova 1931* nu este o monografie în sensul „clasic” al termenului, ci mai curând o „inventariere” a rezultatelor cercetării respective, precum și a persoanelor implicate în desfășurarea sa. Lucrarea „se deschide cu suita studiilor, continuă cu scrieri despre ciclul de conferințe, recenzii, însemnări de jurnal, memorialistică, articole și se prelungește cu portrete sociologice și fișe despre monografiști, spre a se îmbogăți printr-o suită de ilustrații” (p. 784).

² Tr. Vedinaș, *Cercetarea monografică de la Măguri*, „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai», Series Sociologia-Politologia, XXXVIII, nr. 1, 1993, p. 57. Această „dramă” a sesizat-o, de altfel, și George Em. Marica, care semnală în epocă lipsa unor „lucrări de sinteză” și limitarea valorificării rezultatelor cercetării monografice la „studii secvențiale” (vezi George Em. Marica, *Satul ca structură psihică și socială. Curs de sociologie rurală*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2004 [1948], p. 11).

³ Acest volum a beneficiat de o prezentare amplă în revista germană „Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie” (vezi George Em. Marica, *Dorfsoziologische Untersuchungen in Rumänien*, XII, 1934, nr. 2, p. 127–138).

⁴ *Monografia ca utopie*, interviu cu Henri H. Stahl, București, Edit. Paideia, 2000; *O istorie orală a Școlii Sociologice de la București*, București, Edit. Printech, 2001; *Sala luminoasă. Primii monografiști ai școlii gustiene*, București, Edit. Paideia, 2003; *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Edit. Tritonic, 2005; *Parcurs întrerupt. Discipolii școlii gustiene din anii 30*, București, Edit. Paideia, 2006; *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”*, București, Curtea Veche, 2009.

⁵ *** *Cornova*, V. Șoimaru (coord.), Chișinău, Edit. Museum, 2000, 708 p.

Nu știm care ar fi fost contribuția lui D. Gusti la proiectata monografie a Cornovei din anii '30, profesorul absentând, din motive obiective, de la cercetarea de teren, dar este de apreciat ideea editorilor de a prefăta volumul din 2011 cu un scurt extras din lucrarea acestuia – *Sociologia monografică, știință a realității sociale*. Fragmente substanțiale din această lucrare, relevantă pentru concepția metodologică gustiană, deschid și capitolul de bază al lucrării (aprox. 400 pagini), în care sunt reproduse, respectând ordinea din teoria cadrelor și manifestărilor, cele 12 contribuții publicate în vol. X al „Arhivei”, precum și altele opt, apărute ulterior, în alte publicații ale epocii. Aceste contribuții sunt, așa cum remarca și recenzentul lor din anul 1934, inegale atât din punctul de vedere al conținutului, cât și al modului de elaborare: „Unele conțin doar culegeri de documente; cele mai multe sunt însă analize îngrijite ale unui singur domeniu al vieții țărânului; foarte multe studii se ocupă și cu probleme de principiu și sistematice.”⁶ În afară de contribuția lui D. Gusti (*Sociologia monografică*), capitolul *Studii* cuprinde următoarele lucrări: *Evoluția demografică a satului Cornova. 1817–1930* (D. Georgescu); *Vatra satului Cornova; Despre Inochentie și inochentism. Fragment de convorbire cu părintele Zamă, din satul Cornova* (H. H. Stahl); *Scrisori din război* (P. Ștefănuță); *Contribuții la problema calendarului în satul Cornova; Botezul în satul Cornova. Încercare de interpretare sociologică* (E. Bernea); *Un manuscris miscelaneu necunoscut* (E. Turdeanu); *Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova: păsăreasca* (M. Pop); *Contribuții la cercetarea unei gospodării țărănești din satul Cornova* (I. Zamfirescu); *Țiganii din viața satului Cornova* (Domnica I. Păun); *Categoriile sociale cornovene. Prezentare de material și schițarea problemei* (Tr. Herseni); *Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova* (A. Golopenția); *Basarabia* (D. Șandru); *Învățăture din zodiac* (H. H. Stahl, A. Golopenția); *Practica magică a descântecului de „strâns” în satul Cornova; Frecvența formulei magice în satul Cornova; Agentul magic în satul Cornova; Chestionarul pentru studiul credințelor, practicilor și agenților magici în satul românesc* (Ștefania Cristescu); *Criterii de clasificare pentru manifestările spirituale* (Ion I. Ionică); *Studiu monografic al câtorva tipuri de familie reprezentative* (Xenia Costa-Foru).

Dacă s-ar fi mărginit doar la reproducerea acestor studii, demersul și efortul editorilor ar fi fost aproape inutil, deoarece o parte dintre acestea fuseseră deja retipărite de Ovidiu Bădina în lucrarea *Cornova. Un sat de mazăli* (1997), precum și de V. Șoimaru, în lucrarea din anul 2000, pe care am amintit-o mai sus. Față de aceste două lucrări, volumul *Cornova 1931* oferă cititorului, într-un al doilea capitol, de asemenea substanțial (circa 200 pagini), un grupaj de „informații” privitoare la cercetarea de la Cornova, grupate sub genericul *Despre a VII-a campanie monografică*, menite să întregască imaginea acesteia și a contextului în care s-a desfășurat.

Este vorba, mai întâi, de un text al lui A. Golopenția din anul 1931 (*Cornova – satul ultimei campanii monografice*), care „trasa în câteva notații rapide elementele mari ale icoanei” satului-gazdă al campaniei de teren din 1931, ce anticipau monografia Cornovei, care „va sta destul de curând la îndemâna celor interesați” (p. 407). Apoi, de câteva materiale consacrate Cornovei, apărute în diferite publicații basarabene sub semnătura lui P. Ștefănuță, în 1931–1932 (*Starea culturală a satului Cornova; Studenții, învățătorii și preoții, factori de orășenizare a satelor; Substrat revoluționar în lume satelor; Însemnări pe marginea bibliotecii unui sătean* etc.), care, din motive obiective, n-au putut fi incluse în capitolul *Studii* (alte contribuții ale acestui autor au fost doar menționate în anexa *Note* a volumului).

Un alt grupaj din capitol cuprinde informații despre ciclul de prelegeri referitoare la Cornova, prevăzut a se desfășura în cadrul Secției sociologice a Institutului Social Român în prima parte a anului 1932, „desfășurătorul” acestui ciclu constituind, se pare, planul pe baza căruia urma să fie redactat materialul de teren și, în același timp, planul de elaborare a monografiei. Ciclul de conferințe, găzduit de Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, a debutat cu prelegerile cu caracter metodologic: *Sociologia monografică* (D. Gusti: filmul sociologic, realitatea socială și cercetarea monografică, și Tr. Herseni: metoda monografică). Alte prelegeri au vizat: *Metoda cercetărilor monografice* (H. H. Stahl: tehnica muncii monografice); *Natura și viața socială* (I. Conea:

⁶ George Em. Marica, *art. cit.*, p. 128.

condiționarea geofizică a așezării satului; Livia Gavat: flora și fauna satului; Maria Cotescu: cadrul construit; Tr. Herseni: raportul dintre natură și cultură; *Magia și descântecul în Basarabia* (A. Golopenția: aspecte generale privind viața spirituală; Ștefania Cristescu: descântecele); *Viața morală a satelor basarabene* (Gh. Focșa). De mare interes și audiență s-a bucurat „conferința” ținută în acest cadru de către preotul Ion Zamă („Popa Zamă”), un povestitor de talia lui Ion Creangă, animator și „observator” timp de peste patru decenii al vieții cornovene și un „furnizor” de date și informații prețioase pentru monografiști.

O altă secțiune a capitolului II cuprinde materiale ale unor monografiști, elaborate și/sau publicate mai târziu, precum și texte ale altor autori despre cercetarea de la Cornova. De menționat, în acest context, studiul lui Anton Golopenția, *Un sat basarabean*, publicat inițial de Sanda Golopenția în 1988, care, probabil, era menit să „deschidă” monografia pe care acesta trebuia s-o coordoneze: „Înfățișarea de către unul singur a ceea ce e miezul rodului șederii îndelungate a câtorva zeci de cercetători tineri, membri ai celei de a șaptea campanii monografice, icoana satului de la marginea Codrului Basarabiei pe care urmează să o întruchipăm aci prin câteva din trăsăturile sale de competență nu e încheată dintr-un număr oarecare de imagini desprinse cu prilejul unei treceri de câteva ceasuri prin partea locului. Ci este înmănuncherea vederilor la care au dus felurile cercetări particulare săvârșite cu acest prilej, care datorează fiecăruia dintre părtașii acestei cercetări cel puțin câteva trăsături. Părerile și spusele băștinașilor ce o întregesc sunt culese chiar din dosarele cercetării” (p. 512–513). Apoi, textul lui E. Turdeanu, *Într-un sat basarabean* (Cornova, 1931), publicat inițial în anul 1995, și contribuția Sandei Golopenția din anul 2000, *Fișe de teren din campania monografică de la Cornova* (1931), care valorifică materiale din arhiva familiei. Tot aici este publicat și textul lui V. Șoimaru, *Un sat în flori, născut din dragoste*, care ține loc de prefață în lucrarea coordonată de acesta, *Cornova 2000*, dar și o substanțială recenzie a acesteia, semnată de Iulia Mărgărit. În fine, câteva texte inedite, dintre care două cu caracter documentar: *Alegerea satului Cornova pentru cercetări sociologice* (autor Gr. Botezatu), care prezintă, între altele, *Regulamentul campaniei*, respectiv *Campania monografică Cornova, 1931* (autor M. Diaconu), în care este prezentată lista monografiștilor.

Capitolul este întregit în mod fericit cu extrase din „convorbirile” din anii '80 ale lui Zoltán Rostás cu unii dintre monografiștii din anul 1931, care introduc elemente noi privind activitatea de la Cornova. Interlocutorii lui Zoltán Rostás sunt: H. H. Stahl („Era, fără îndoială, interesantă Cornova. Era un lucru cu totul nou, pentru că aveam de-a face aici cu problemele unui sat care suferise influența puternică, și culturală, dar și administrativă rusească. Aveai acolo o serie întreagă de probleme care erau inexistente în alte regiuni”, p. 493), M. Pop („Păi s-a văzut cum a ieșit la monografia, că pe urmă s-a căutat să se rotunjească cât mai mult, dar tot nu s-a putut, nu s-a putut face adică o cercetare interdisciplinară, nici nu se poate face de către mai mulți oameni... Părerea mea este că o cercetare interdisciplinară poate fi făcută de un singur om care stăpânește această realitate. Este, desigur, foarte greu. Este foarte greu să găsești un om care să fie și folclorist muzical, și folclorist literar, și să poată să facă și inter-relații, și să poată face și scheme de comunicare și toate lucrurile astea...”, p. 496), Marcela Focșa, E. Bernea, Paula Herseni („...niciunul dintre noi nu se rezuma numai la un singur lucru, n-aveam ochelari de cal. Când îți pica o informație interesantă pentru altă problemă ori pentru o altă echipă, o notai, inclusiv – evident – informatorul, și o transmiteai echipei respective”, p. 503), R. Cressin, Gh. Focșa, Gh. Lăzărescu, Gh. Macarie și C-tin Marinescu.

Majoritatea participanților la cercetarea din Basarabia sunt prezentați în capitolul *Monografiști. Fișe de dicționar* (Cornova, 1931). De astfel de prezentări bio-bibliografice, de mai mare sau mai mică extensie, se bucură 32 din cei 55 de echipieri, la care se mai adaugă două persoane implicate în realizarea filmului sociologic despre Cornova.

Câțiva dintre aceștia „beneficiază” însă de prezentări mai ample, *textele inedite* reunite în capitolul *Portrete sociologice* putând constitui, ele singure, o lucrare de sine stătătoare. „Portretele” monografiștilor sunt realizate cu contribuția majoră a unuia dintre editori, profesorul Zoltán Rostás –

remarcat prin „munca sa de o viață și lucrările sale despre lumea gustiană” –, precum și prin noua direcție de studiu inițiată de el, aceea a raportului dintre știință și politică la D. Gusti⁷ – cel care semnează patru dintre cele șapte studii inserate în capitol. Seria acestora este deschisă, firesc, de studiul consacrat conducătorului Școlii monografice (*Dimitrie Gusti – schiță pentru un portret de fondator*), o abordare complexă a operei și activității acestuia, care relevă principalele sale contribuții la dezvoltarea sociologiei noastre: „...Dimitrie Gusti a reușit să înființeze o școală sociologică și să o facă cunoscută atât în țară, cât și în viața științifică internațională. Organizând activitatea științifică în Universitatea din Capitala română și în spațiul extrauniversitar, a fost propulsorul unor instituții specializate legate de științele sociale. Preluând conducerea Fundației Culturale, a înființat reviste de sociologie și de îndrumare culturală, a editat volume, a înființat muzee de tip skansen și a integrat sociologia în circuitul mondial al științelor sociale. A lărgit cunoașterea monografică a realității rurale românești, mergând până la organizarea unor acțiuni sistematice de modernizare a satului, în care a implicat tineretul universitar. În ciuda lipsei de realism a Serviciului Social inițiat de el, Gusti a oferit o alternativă morală la mobilizarea de tip fascist a tineretului” (p. 615).

Tot Zoltán Rostás semnează și „portretele” lui O. Neamțu (*Octavian Neamțu sau valoarea devotamentului*), „legendarul îndrumător al echipelor regale studențești” (p. 696), „eminența cenușie a efortului colectiv care a fost crearea Muzeului Satului” (p. 699) și, mai presus de toate, „discipolul și colaboratorul cel mai loial al profesorului Dimitrie Gusti” (p. 704), M. Pop (*Mihai Pop sau luciditatea discretă*), sub a cărui conducere științifică „maniera de cercetare monografică a continuat să funcționeze” (p. 716) și după înlăturarea sociologiei din cercetare și învățământ, în cadrul Institutului de Folclor din București, și H. H. Stahl (*H. H. Stahl sau un savant solitar într-o comunitate*), cel mai longeviv reprezentant al Școlii gustiene și, în același timp, cea mai autorizată sursă de informații despre sociologia monografică, inclusiv despre campania de la Cornova.

Alte trei „portrete” îi vizează pe Dumitru C. Amzăr, printr-un studiu bio-bibliografic exhaustiv semnat de Dora Mezdrea (editor al unor gânditori interbelici, între care și acesta), Ștefania Cristescu (*Ștefania Cristescu și Cornova*), a cărei „producție” monografică (studiile privind manifestările spirituale din Cornova, dar și din Drăguș) o „recenzează” fiica sa, Sanda Golopenția, și Gheorghe Focșa (*Gheorghe Focșa – etnograf și muzeograf*), remarcat de Lina Codreanu pentru „contribuția fundamentală la aprofundarea cercetării monografice pe temeuri științifice, la ctitorirea muzeală și sistematizarea dezvoltării muzeografice” (p. 681).

În fine, volumul cuprinde și trei anexe: *Note*, în care sunt furnizate informații privind materialele reproduse (sursa de unde au fost preluate, alte eventuale publicări, caracterul inedit ale unor materiale, locul de desfășurare a unor conferințe, autorii și sursele fișelor de dicționar; *Rezumate în limba franceză* ale celor 12 studii publicate în „Arhiva pentru știința și reforma socială” în anul 1932; *Cornova 1931. Iconografie de Iosif Berman*, în care sunt reproduse 133 de imagini fotografice din satul-gazdă al campaniei monografice realizate de renumitul fotograf al acesteia, câteva imagini din localitate după opt decenii, dar și diploma de cetățean de onoare acordată lui D. Gusti de către Consiliul sătesc al satului Cornova.

Cornova 1931 este o realizare editorială deosebită, care îi permite cititorului să-și formeze o imagine asupra activității Seminarului de sociologie condus de către D. Gusti, mai apropiată de dimensiunile sale reale. Această apreciere nu poate înlătura însă constatarea unei anumite lipse de interes a lui D. Gusti pentru valorificarea, prin lucrări de sinteză, a rezultatelor campaniilor de teren, în condițiile în care alte instituții ale epocii aflate în strânsă legătură cu el și cu sociologia monografică (Echipele regale studențești, Institutul Social Banat-Crișana) au reușit să-și finalizeze o parte din cercetările lor prin lucrări de o asemenea factură. Această deficiență din activitatea Seminarului a fost, de altfel, subliniată și de H. H. Stahl în următorii termeni: „Până la urmă, monografia se transformase în rutină, lipsită de oricăre scop. Fără finalizare vizibilă. Ceea ce, fără îndoială, a dezamăgit pe foarte, foarte mulți oameni, care, pur și simplu, n-au mai venit, n-au mai

⁷ A. Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism*, București, Edit. Curtea Veche, 2012, p. 6 și 11.

participat la aceste lucrări. Dar asta s-a întâmplat încă o dată la Cornova... (Gusti) A lăsat-o încurcată – deci, nu s-a amestecat nimeni la conducere și s-a mers mecanic; au reușit câțiva să mai facă câte ceva. Dar prin faptul că au avut ei o anumită idee proprie. Dar n-a mai fost o conducere. O acțiune colectivă” (p. 496).

Andrei Negru

*** **Ion Aluș, 1927–1994. Memoriile unui intelectual scrise de prietenii lui**, Mircea Petean (editor), Florești–Cluj, Edit. LIMES, 2012, 300 p., ISBN 978-973-726-712-2.

La începutul lunii noiembrie 2012, profesorul Ion Aluș ar fi împlinit vârsta de 85 de ani. Acest eveniment a fost marcat prin simpozionul *I. Aluș. Omul, personalitatea, epoca și opera științifică și instituțională*, organizat de Universitatea clujeană (prin Departamentul de sociologie al Facultății de Sociologie și Asistență Socială), instituție în slujba căreia profesorul s-a pus timp de o jumătate de secol. Îndemnul pentru organizarea acestui eveniment aparține însă, în egală măsură sau poate chiar mai mult decât atât, și celor două fiice ale profesorului, care au avut inițiativa și au contribuit substanțial la alcătuirea acestui volum omagial, alături de coordonatorul acestuia, doamna Viorica Greculovschi-Prodan.

Înzestrate, și ele, cu un simț sociologic acut, Ligia Pic-Aluș și Silvia Leahu-Aluș conturează în *Argumentum*-ul volumului (*À la recherche du temps perdu*, respectiv *Tată, mentor, prieten*) portretul profesorului Ion Aluș, cel care a fost pentru ele nu doar părinte, ci, ca și pentru mulți dintre studenții și colaboratorii lui, în același timp, și „mentor” și „prieten”. „Intelectualul Ion Aluș este persoana cea mai influentă în formarea propriei mele personalități și a sistemului de valori pe care îmi bazez viața...” (Silvia, p. 10); „Un om pentru care profesia de sociolog [...] era mai presus de orice” (Ligia, p. 7), cele două fiice devenind „ucenici” în ale sociologiei (fără să-și fi făcut din aceasta o carieră!) pentru a fi cât mai mult alături de tatăl mistuit de profesie.

Tot din *Argumentum* face parte și cronologia vieții și activității lui Ion Aluș. Intitulat sugestiv *Drumul unei vieți neretușate*, acest capitol aduce în fața cititorului evenimente mai mult sau mai puțin cunoscute, valorificând informații din documente aflate în arhiva familiei, din scrisori, articole, interviuri etc. Capitolul recompune traseul presărat cu momente mai faste și mai puțin faste parcurs de această personalitate marcantă a vieții științifice și intelectuale românești, dar și internaționale. Probă a acestei notorietăți sunt nu numai realizările sale consemnate în documente, dar și faptul că numele său continuă să fie prezent, așa cum rezultă din cronologie, în comunitatea sociologică, și după trecerea sa prematură în eternitate.

Volumul propriu-zis debutează cu un capitol de *Portrete. Evocări. Articole dedicate*, structurat pe trei subcapitole:

1. *Ion Aluș și memoria scrisului*, în care sociologul și profesorul este evocat în textele unor foști studenți, unii devenindu-i apoi colegi și colaboratori, dar și ale unor colegi de breaslă din țară sau de peste hotare ori ale unor apropiați ai săi din afara profesiei. De remarcat în acest context *Portretul „Împăratului”* (nume ce sugerează „anvergura” personalității lui I. Aluș!), „alcătuit” de Tudor Cățineanu, căruia acesta i-a fost nu doar profesor și apoi coleg, ci și tată, spiritual desigur. Personalitatea complexă a lui I. Aluș („marele profesor”) este surprinsă fidel în textul *Rățiune, pasiune și acțiune la cote maxime* semnat de Petru Iluț, care a avut privilegiul de a-i sta în preajmă și de a participa la „discuțiile informale din biroul comun”. „Înzestrat cu un uimitor simț de a detecta incongruențele logice și talent de a produce metafore înalt sugestive, omul de vastă cultură Ion Aluș era gata oricând să formuleze întrebări încuietoare, să pună la îndoială afirmații ale interlocutorului care păreau valide și pe care, de altfel, în alte contexte, le apăra. Și nu era numai pregătit, dar o și făcea adesea. Nu era însă vorba de disfuncționalul negativism și nici măcar de mai benignul spirit polemic. Era îndoiala carteziană, dublată de maieutica socratică, subtil puse în joc” (p. 61). Evocarea unui alt colaborator apropiat al profesorului, Ágnes Nemenyi, scoate în relief preocupările de sociolog de teren ale acestuia. În articolul *Amintiri din sala de curs*, Ionuț Isac evidențiază impresia puternică,

vecină cu teama, provocată „bobocilor” filosofi de întâlnirea cu profesorul de doctrine sociologice, impresie împărtășită, de altfel, și de alții, de vârste mai înaintate. „Chiar de la prima privire, profesorul Aluaș te convingea că ai de a face cu o personalitate neobișnuită, intimidantă. Fizicul său foarte masiv, impunător, dublat de discursul complex, erudit și impecabil *acordat* teoretic, cu fraze lungi, încărcate de idei dificile, împănate cu excerpte și sintagme terminologice străine, în special germane, induceau auditoriului juvenil o vagă senzație de neputință, oscilând între atenție respectuoasă și veselie naivă” (p. 64). Aprecieri elogioase la adresa lui I. Aluaș mai semnează profesorii americani Joan Heifner, Mitchell Ratner și Khaterine Verdery, sociologul Mihail Cernea, Vasile Muscă, Tr. Vedinaș, Banfi Geza, N. Kallos, Dana și Cornel Țăranu, Viorica Greculovschi-Prodan, criticul literar D. Micu și doctorul I. Pațiu.

2. *I. Aluaș și memoria proprie*, care îi oferă cititorului crâmpie inedite din gândurile acestuia, așternute pe hârtie în două dintre momentele cheie ale existenței și carierei sale. Astfel, *Jurnalul din România* consemnează gânduri din anul de debut în studenție la Facultatea de Filosofie (perioada 1 martie–14 mai 1949), totodată și an de debut al noului sistem de învățământ, cel dominat de ideologia comunistă. Acest sistem, prin reprezentanții lui, îi „temperează” proaspătului absolvent al unui liceu clujean de elită setea de lectură și de cunoaștere a „gândirii preeleneice”, recompensându-l cu funcția de „responsabil la sectorul agitație și propagandă la organizația de bază UTM din universitate”, pe care a trebuit s-o accepte, deși era convins că drumul său este altul. „Menirea mea e să devin intelectual. Nu pot face acest lucru rezumându-mă la lectura articolelor de ziar și a broșurilor” (p. 89). Așa încât tânărul student încearcă să răspundă „exigențelor” sistemului, dar în același timp să-și urmeze chemarea spre filosofia autentică. Tot în această perioadă apar și primele întrebări de natură sociologică, anul 1949 fiind, de asemenea, an de debut și pentru colectivizarea agriculturii. La distanță de 27 de ani, *Jurnalul din Franța* (31 ianuarie–22 iunie) relatează despre stagiul de documentare efectuat la Paris, împreună cu sociologul bucureștean Ion Drăgan, în calitate de bursieri ai Centre National des Oeuvres Universitaires et Scolaires din metropola franceză, stagiul care a stat la baza realizării, în coautorat, a lucrării de mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară a sociologiei românești: *Sociologia franceză contemporană. Teorie. Metodologie. Tehnici. Ramuri*. Antologie întocmită de Ion Aluaș și Ion Drăgan, București, Edit. Politică. 1971, 857 p.

3. *Ion Aluaș și memoria Internetului*, în care sunt prezentate extrase din materiale postate pe Internet în care se fac referiri la sociologul clujean. Referiri on-line despre I. Aluaș fac I. Biriș, V. Dâncu, Ana Ludușan, M. Pascaru (un demn „urmaș” al sociologului de teren I. Aluaș), Rostás Z., Vl. Tismăneanu.

Un al doilea capitol, intitulat *Recuperări, reconstituiri din opera științifică a lui Ion Aluaș*, include șase texte. Trei dintre acestea – *Istoria doctrinelor sociologice* (Fragmente de note curs, „restituite” de I. Isac), *Teoria genezei capitalismului la Max Weber* (text îngrijit de Tr. Vedinaș) și *Caietele Apusenilor* (Text reconstituit de Tr. Vedinaș) – au fost publicate inițial în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Humanistica, publicație a Departamentului de Cercetări Socio-Umane al Institutului, la care profesorul Aluaș a colaborat de-a lungul timpului. (Un alt text substanțial al lui I. Aluaș, *Ancheta sociologică „Roșia-Poieni”*, îngrijit de A. Negru și prefătat de M. Pascaru, a apărut de curând în aceeași publicație – Tom X, 2012, p. 345–404). O variantă a textului *Weber sau filosofia ambivalenței eroic asumate* a fost publicată și în *Studii weberiene*, volum editat de trei dintre colaboratorii lui I. Aluaș din Catedra de sociologie a Universității. *Polifunctionalization. A possible way of recovery of the rural* este titlul comunicării elaborate în vederea participării la cel de-al XV-lea Congres European de Sociologie Rurală (Wageningen, Olanda, 2–6 august 1993). În fine, *Aminitiri despre Venczel József*, un text manuscris găsit în arhiva familiei, în care, în contextul organizării Laboratorului de sociologie, este evocat în cuvinte puține, dar dense, „cercetătorul, savantul și omul” Venczel József, alături de care a pus bazele cercetării de teren clujene.

În al treilea capitol, I. Aluaș este prezentat în ipostaza de *Coautor, coordonator de contracte de cercetare*. Sunt consemnate aici 27 de contracte de cercetare derulate între anii 1968–1992, precum și 8 rapoarte științifice (extracontractuale). „Cea mai mare parte a cercetărilor a fost consacrată satului

și diverselor aspecte legate de sat: dezvoltarea așezărilor rurale în această parte nord-vestică a țării, migrația, navetismul, intelectualitatea în viața satului etc.” (p. 208). Măiestria de organizator al cercetării de teren este sintetizată de P. Iluț în textul dedicat profesorului: „...sub directă conducere și organizare a lui Ion Aluș s-au efectuat cercetări de teren de mare extensie și profunzime în mai multe zone al Transilvaniei [...] Sub semnul pluridisciplinarității, investigațiile antrenau o serie de specialiști din domeniul socio-umanului de la diverse catedre, facultăți și centre de cercetare. Este admirabil cum pe baza relațiilor informale, în calitate de recunoscut intelectual, pe care le avea cu persoane cheie din universitate și din alte instituții clujene, profesorul reușea să mobilizeze elita cercetării. Desigur, acest lucru era posibil și datorită faptului că instruitul și carismaticul Ion Aluș obținea de la autoritățile naționale și județene sprijinul pentru cercetări sociologice empirice. Profesorul știa să folosească cu măiestrie deopotrivă persuasiunea sociopolitică și notorietatea intelectuală, uneori pigmentate și cu autoritatea universitară” (P. Iluț, p. 62).

În al patrulea capitol sunt reproduse trei interviuri cu I. Aluș, toate date în anii '90. În primul, acordat „Gazetei de Mureș”, I. Aluș pledează pentru abordarea științifică a relațiilor interetnice, obiectiv și al nou înființatului Centru de Cercetare a Relațiilor Interetnice, și pentru o utilizare corectă a termenului „naționalism”: „numai pentru ideologiile care încearcă să raționalizeze agresivitatea distructivă latentă în om [...] un discurs etnocentric, un discurs centrat pe iubirea de sine nu este naționalist în lumina acestei definiții” (p. 206). Un al doilea interviu consacrat acestor probleme este cel realizat de D. Trif de la „Tribuna Ardealului”, în legătură cu participarea profesorului la primul forum al Asociației de Prietenie Româno-Maghiară, asemenea întâlniri trebuind să dezbată „probleme menite să ne apropie, și nu să ne dezbine” (p. 212). În fine, interviul realizat de V. Lazăr pentru ziarul „România liberă” are ca subiect dezvoltarea învățământului sociologic clujean după 1989, în contextul Colocviului Științific Internațional de Sociologie, organizat de I. Aluș la Cluj, în 11–13 aprilie 1992, sub egida Asociației internaționale a sociologilor de limbă franceză.

Imaginea sociologului și omului Ion Aluș este întregită prin capitolul *Correspondență*, în care predomină, din motive lesne de înțeles, corespondența primită. Cel mai asiduu corespondent este D. Micu, ale cărui scrisori sunt pline de afecțiune la adresa prietenului din copilărie. Lui i se alătură I. Drăgan, co-autor al volumului despre sociologia franceză contemporană, H. Daicoviciu, profesorul D. D. Roșca, R. Negru, Oct. Neamțu, Al. Tănase, V. Caramela, P. Iluț, V. Sporici, C. Miricioiu, M. Borcilă, Viorica Prodan și, nu în ultimul rând, Alin Teodorescu, autor a trei scrisori, din care transpar prietenia „științifică” dintre profesor și mai tânărul său confrate bucureștean, dar și prețuirea de care se bucura în ochii acestuia. „Trebuie să înțelegi că o oră de discuție cu dvs. este una dintre cele mai mari plăceri ale mele [...], că întâlnirile cu dv. mă stimulează și mă fac să mă gândesc mult la probleme care altfel poate le-aș fi trecut cu vederea, că vă consider nu numai un profesor de excepție, dar și un model de comportament și de gândire socială” (p. 243), îi scria A. Teodorescu în 16 ianuarie 1983, profesorului Aluș, trăiri și sentimente încercate, fără îndoială, dar nerostite de mulți dintre prietenii mai tineri ai acestuia. Din străinătate, atestând și pe această cale recunoașterea sa internațională, i-au scris Paul-Henry Chomart de Lauwe, A. Cruiziat, Fritz Nothardt, Erhard Wiehn, Paul Ernest Joset, Joel M. Halpen, Suzan Linsey, Joachim Kummer, Luc Boltanski, Jean-Luc Nancy, Placide Rambaud, Lucienne Thomas, Michel Dion, Edgar Krau, Renzo Gubert, P. Fluri, Giampaolo Catelli, G. Fotev și A. A. Bodenstedt. Un asiduu „expeditor” este suedezul Per Ronnäs, interesat, în cadrul studiilor doctorale, de cercetarea asupra proceselor de modernizare din Țara Oașului, coordonată de profesor.

În fine, în ultimul capitol, *Bibliografia operei*, sunt inventariate 115 titluri de lucrări – studii, articole, comunicări științifice, recenzii, interviuri, intervenții în mass-media – elaborate ca autor unic sau în colaborare. De asemenea, sunt inventariate și 53 de referințe bibliografice. Survolând această „listă de lucrări”, ne întrebăm, la fel ca mulți alții, dacă profesorul I. Aluș a scris mult sau puțin. A scris puțin în raport cu „canoanele universitare” actuale, când timpul nu-ți mai ajunge nici pentru scris, dar și pentru reflecție. A scris puțin și față de „pretențiile” anilor de dinainte de '89, consideră P. Iluț („rar se poate vedea o asemenea distanță între un extraordinar potențial ideatic și materializarea lui scriptică”), dar ceea ce a scris a scris foarte bine: „...ceea ce publicat gânditorul clujean reprezintă adevărate bijuterii intelectuale, caracterizate printr-un înalt grad de rigurozitate, coerență internă,

densitate ideatică și rafinament stilistic” (p. 60). Impresia de „neproductivitate” a lui I. Aluș se datorează, credem, faptului că n-a scris volume, cărți de autor. Firea sa dinamică nu i-a „îngăduit” răgazul necesar unui întreprinderi care necesită și necesită o ședere îndelungă la masa de scris. Această constatare o împărtășea unul dintre cei care l-au cunoscut foarte bine, profesorul și apoi colaboratorul său, George Em. Marica. Un alt „obstacol” în această direcție l-a constituit, probabil, credința, deseori și cu tărie afirmată, că menirea sociologului nu este scrisul ca atare, ci „oferirea de soluții factorilor de decizie”, sarcină de care sociologul Aluș s-a achitat cu brio, dovadă fiind cele 4029 de pagini de rapoarte de cercetare redactate de el. Poate că acestor cauze se datorează și amânarea *sine die* a elaborării tezei de doctorat, amânare pusă de colegii săi mai tineri pe seama „maximei exigențe față de sine” și a unui „simț acut al perfecțiunii” (p. 52). Sau poate profesorul de sociologie Aluș, înconjurat de tot mai mulți doctori, pe care-i domina prin cunoștințe și discurs, a nutrit aceleași gânduri despre ceea ce pentru el ar fi fost doar o simplă formalitate, pe care le-a rostit în anii '90 un alt strălucit profesor clujean, rămas și el în afara „sistemului” (Tudor Jarda). Acesta, întrebat fiind de un vecin de unde vine, i-a răspuns cu umor: *de la Policlinică!* Văzând nedumerirea acestuia, a continuat: *De la Conservator, mă, că acolo toți îs doctori!* Aproximarea de Tudor Jarda este sugerată și de câteva poze din *Anexe* (cele din Țara Oașului), care sugerează faptul că, la fel cu ilustrul muzician, Ion Aluș a iubit, în egală măsură, știința și viața.

Andrei Negru

Mihai Pascaru, *Cercetare participativă și științe sociale aplicate*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2011, 151 p., ISBN 978-973-595-345-4.

În peisajul literaturii de specialitate din domeniul științelor sociale, încă dominată de percepția delimitărilor dintre cantitativ și calitativ, dintre teoretic și empiric, profesorul Mihai Pascaru ne propune lectura unui volum sintetic, rezultat al documentării bibliografice și al unor cercetări sociale, sociologice.

În lucrarea *Cercetare participativă și științe sociale aplicate*, autorul aduce la numitor comun principiile teoretice și practice care jalonează științele sociale aplicate, principii care au stat la baza investigării unor comunități rurale din arealul Munților Apuseni.

Primul capitol, dedicat cercetării participative, cuprinde atât aspectele teoretice, cât și repere empirice specifice acestei metode. Prin filtrul lucrărilor unor autori reprezentativi – precum K. Lewin, O. Fals-Borda, A. McIntyre sau B. Bergier – sunt prezentate originile, specificul, principiile și dificultățile cercetării participative. Scopul acestui demers îl reprezintă conștientizarea și rezolvarea unor probleme sociale, esența sa fiind dată de elementul coparticipării dintre cercetător și comunitatea investigată. După cum ne reamintește autorul, cercetarea participativă este „o teorie a posibilităților mai degrabă decât o teorie a predictibilității” (p. 33). Tehnicile de investigare specifice sunt: „interviul deschis, ancheta (mai rar), observația sistematică directă și jurnalele de teren” (p. 34). O atenție sporită este acordată aspectelor privitoare la restituirea rezultatelor și problemelor etice specifice acestei investigații. Restituirea rezultatelor cercetării (în care locuitorii se recunosc) reprezintă „o urnire” pentru a amorsa situația („deșteptarea dinamismelor locale”) (p.35). Această etapă „este obligatorie în cercetarea participativă” (p. 36). În ceea ce privește aspectele etice, se face distincție între etica profesională și cea contextuală, care este permanent renegociată cu subiecții implicați. Această cerință aduce modificări metodologiei cercetării, pentru că totdeauna „trebuie acordată prioritate adevărurilor și perspectivelor participanților” (p. 41). Flexibilitatea unui standard etic presupune „deschidere față de valori, credințe și elemente specifice grupului studiat”, iar confidențialitatea este strictă „pentru a nu aduce atingere siguranței și identității participanților”, deoarece aceștia din urmă sunt considerați „membri egali și activi ai studiului” (p. 43). Ultima parte a capitolului este consacrată exemplificării metodei prin trecerea în revistă a cercetărilor reprezentative.

Al doilea capitol redă sintetic domeniul științelor sociale aplicate și întărește valențele empirice ale cercetării participative, prin evidențierea rolului de îmbunătățire a praxisurilor sociale. În

opinia autorului, atât psihologia socială aplicată, cât și sociologia aplicată sau cea clinică au menirea de a contribui la „înțelegerea unor probleme sociale de ordin practic”, de a „optimiza funcționarea individuală, a unor grupuri sau comunități” și de a „îmbunătăți interacțiunea socială” (p. 67). Spectrul foarte vast de aplicare al acestor științe, „de la viața cotidiană până la domeniul complex al comunităților umane”(p. 68), este exemplificat prin redarea cercetărilor reprezentative ale psihologiei sociale privind: atractivitatea fizică, dependența dintre consumul mass-media și dependența de pornografie, problema suportului social, educația școlară, luarea deciziilor în grup, stigmatizarea, sau cele reprezentative sociologiei privind: dezechilibrele demografice, abuzurile alimentare, consilierea familială sau problemele de sănătate mintală. Ceea ce este comun și specific metodelor investigative din științele sociale aplicate și cercetării participative constă atât în „elaborarea și implementarea strategiilor de intervenție”, cât și în „evaluarea efectelor intervenției” (p. 83). Diferențele dintre acestea privesc contextul investigației, grupul țintă căruia i se adresează sau nuanțele interpretative.

Cercetătorul practician întregeste pledoaria pentru științele sociale aplicate, în speță pentru cercetarea participativă, prin redarea în ultimul capitol a rezultatelor cercetărilor exploratorii efectuate în comunități din M-ții Apuseni. Acestea au vizat, pe de o parte, „identificarea, la nivel familial și comunitar, a unor probleme locale specifice, iar pe de altă parte, evaluarea percepției localnicilor față de aceste probleme”(p. 107). După cum reiese din investigarea socială a comunităților de pe Valea Trascăului sau a celor din zona Albac-Scărișoara-Horea, cercetătorul a accentuat etapa de restituire a rezultatelor. Imaginea conturată în ansamblul acestei lucrări caracterizează un demers preponderent calitativ, menit să conducă la înțelegerea și mobilizarea populației față de problemele cu care se confruntă. În această ordine de idei, considerăm că era binevenită alegerea mai atentă a tematicii de investigat, astfel ca aceasta să reflecte, într-adevăr, probleme locale specifice unei/unor comunități. De asemenea, rafinarea evaluărilor, prin trecerea de la date factuale cu caracter general la motivele care generează anumite situații problemă sau sugerarea unor posibile modele de intervenție pentru rezolvarea problemelor ar fi sporit caracterul aplicativ al investigației. Însă, după cum recunoaște însuși autorul, aspectele privitoare la intervenție și evaluare au rămas deficitare, „ele nefiind suficient susținute de ipoteze de lucru” (p. 139). Aceste constatări pot constitui motivul reluării și aprofundării temei și metodei în cercetări ulterioare. Trecând peste unele neajunsuri, care sunt inerente muncii de investigare a practicianului, deseori confruntat cu obstacole privind resursele de timp, financiare sau chiar lipsa de date exacte, sunt apreciable inițiativa și efortul autorului de a da plusvaloare investigațiilor sale prin accentuarea etapei de restituire a rezultatelor.

Salánki Zoltán

Gheorghe Novac, *Tratat de praxeologie analitică*, Brașov, Edit. Melcilor, 2012, 1464 p., ISBN 978-973-1707-25-9 (vol. I), ISBN 978-973-1707-26-6 (vol. II).

Autorul vine de la bun început cu o afirmație absolut neconvențională. Acea că lucrarea sa este una de pionierat, că oferă o nouă grilă de înțelegere, studiu și explicare a faptelor omenești, mai precis, a acțiunii și interacțiunii sociale, astfel că „întemeiază o nouă știință socială: praxiologia analitică.” (p. 3) Întrebarea e: are aserțiunea sa vreun fundament sau e o simplă îndrăzneală juvenilă, inexplicabilă la vârsta sa (73 de ani)? Răspunsul se află de-a lungul celor 42 de capitole ale lucrării, ordonate în trei părți și șaisprezece secțiuni, imposibil de rezumat într-o simplă recenzie. Există totuși, în opinia mea, cel puțin șapte argumente principale care îi susțin declarația.

Primul dintre ele e de natură istorică. Praxiologia, disciplină încă fără un statut universitar recunoscut (nu se predă la nicio catedră din lume), a fost cunoscută până acum îndeosebi prin *Tratatul despre lucrul bine făcut* al filosofului polonez Tadeusz Kotarbinski, publicat în 1955. Acesta expune o praxiologie filosofică, bazată pe reguli și strategii prudentiale, un fel de înțelepciune practică menită să asigure reușita și eficiența acțiunii sociale. Deși analizează câteva acțiuni simple, bine cunoscute, nu încearcă să le identifice structura completă, făcând referire doar la câteva componente (autor, obiect, mijloace, scop și produs, numit operă). Chiar și titlul este elocvent în acest sens: lucrul bine

făcut neputând fi decât acțiunea și produsul. Cu toate acestea, se prezintă o structură a acțiunii, formată însă numai din opt elemente, prea puține, având în vedere că exemplele date sunt în majoritatea lor interacțiuni sociale. Spre deosebire de acesta, *Tratatul* de față este o praxiologie științifică, structurală și analitică, ale cărei trăsături vor ieși în evidență în cele ce urmează.

Al doilea argument este și cel mai important. Este vorba de noțiunea de *praxem* (gr. *praxis*, acțiune, activitate), inexistentă în orice lucrare din științele sociale publicată până acum. Acesta e numele „unității elementare de interacțiune socială”, structură invariabilă și universală, identificabilă, spune autorul, în oricare din faptele omenești, întrucât, „cu excepția actelor reflexe, orice acțiune omenească este inevitabil interacțiune socială.” (p. 44). Cu alte cuvinte, acțiunea socială nu există separat sau independent de interacțiune, așa cum este gândită și tratată de majoritatea sociologilor, dar și de specialiștii din alte științe sociale, ci numai în structura acesteia. Ceea ce se vede în interiorul praxemului, format din 16 componente, numite actoni (cf. lat. *actio*, acțiune, îndeplinire): spațiu, timp, agent, regent, motiv, scop, obiect, mijloace, regulă, cinci acte elementare – două aparținând agentului (actul de opțiune și cel de executare), iar trei regentului (actul pretențional, de judecare și cel de plată) –, în fine, produsul, apoi valoarea pe care mai întâi agentul, ca regent secundar, o atribuie propriei acțiuni în cursul actului de judecare, apoi regentul principal o alocă acțiunii celui dintâi. Acesta e însă de două feluri: unul consensual, în care agentul operează după modele acceptate de regent și realizează produse cu efecte favorabile acestuia, numit *taiem* (gr. *tairi*, pereche), altul conflictual, în care modelele și produsul sunt într-o stare contrară celor dintâi, numit *exairem* (gr. *exairesis*, excepție, îndepărtare). (p. 135, 132 și 131). Sunt forme cunoscute de multă vreme, dar căroră nu li s-a dat un nume, nici nu au beneficiat până acum de o cercetare mai atentă și adâncă. Cred că putem fi de acord cu această idee: praxemul este o descoperire remarcabilă în științele sociale, utilă specialiștilor din oricare disciplină de acest gen, întrucât poate fi folosită în analiza, din oricare perspectivă, a acțiunilor sau interacțiunilor puse în discuție.

Nu e greu de văzut în cele de mai sus cât de complex este praxemul, adică interacțiunea socială, dar și faptul că structura sa nu poate funcționa dacă i se adaugă vreo componentă sau dacă lipsește vreuna. Și, în același timp, câteva noutăți evidente. Una dintre ele se referă la bipartiția conceptului de agent în funcție de specificul actelor elementare pe care le realizează. Analizele de până acum, atât cele din sociologie, cât și din alte științe sociale, folosesc doar primul termen, mai ales sub forma de actor, autor, subiect sau chiar sine, indiferent că este vorba de inițierea și efectuarea unei acțiuni sau de răspunsul ori reacția, imposibilă în absența evaluării ei, pe care el însuși sau alt agent o aveau față de aceasta. De aici conceptul de *regent*, o noutate epistemologică bine venită, clarificatoare, aducătoare de precizie metodologică. Conceptele folosite de sociologi erau considerate evidente în sine, fără a simți nevoia unei distincții și, prin urmare, a unei definiții. Nu a fost observată însă nici specificitatea acțiunilor actorului, nici faptul că acest specific e dat în mod obiectiv de poziția și funcția sa în cadrul interacțiunii sociale. Concepția despre autorul acțiunii este astfel adâncită în acord cu realitățile verificabile ale oricărei interacțiuni sociale. Dar aspectul cel mai important este că atât acțiunea ca atare, cât și praxemul nu există izolat în câmpul social, ci într-o anumită înălțare, variabilă ca lungime, numită *filum praxionomic*. Ceea ce reconfirmă, încă o dată, la un nivel mai adânc de realitate, una dintre regulile metodei sociologice, precizată de Émile Durkheim încă din 1895, conform căreia orice fapt social își are originea în alt fapt social, aflat în antecedența sa.

Un alt argument, de mare importanță, e adus de conceptele *sistem de referință* și *deplasare praxionomică* (p. 92 și 93). Primul a mai fost folosit uneori, mai ales sub forma sistem de valori, cum fac specialiștii care au elaborat *Dicționarul de sociologie Oxford* (DSO), dar nu s-a văzut niciodată în el un segment de câmp social, adică un spațiu-timp în care ordinea socială și regulile de acțiune sunt controlate de un agent dominant, numit, datorită acestei poziții, regent. Tot el are menirea, am văzut, de a judeca și plăti toate faptele sociale în funcție de consecințele acestora, pozitive sau negative, în raport cu starea și situația sa. Existența acestor sisteme este probată de modul în care sunt evaluate faptele sociale de către indivizi, firme, organizații, instituții, state etc., numai pentru ultimele existând însă granițe cunoscute și vizibile. Dar nu mai puțin de o serie întreagă de concepte cunoscute, unele

cu conținut pozitiv (învățare, socializare, aculturație, asimilare și difuziune), altele cu unul negativ (alteritate socio-culturală, devianță, infracțiune). Ideea autorului e că mijloacele de acțiune sau produsul trec dintr-un sistem de referință în altul, unde, prin contactul cu ceva ce aparține regentului (persoana, puterea sau bunurile sale ori ale celor la care ține) produc anumite efecte, favorabile sau dăunătoare, astfel că reacția acestuia, condusă în principal de actul de judecare, este de aprobare în primul caz și de respingere și condamnare în al doilea. Această trecere dintr-un sistem de referință în altul, de multe ori în mai multe, în mod simultan, de pildă, în cazul unui discurs public, este numită deplasare praxionomică. Acesta e, de altfel, alături de praxem, tandemul conceptual central în jurul căruia se articulează întreg edificiul praxiologiei analitice. Trecerea este praxionomică, în sensul că are loc după anumite legi sau reguli pe care practicile sociale le pun întotdeauna în evidență și pe care autorul le precizează mai ales în capitolele 7–10 (p. 88–173).

Un argument consistent, demn de atenție, este partea a II-a din *Tratat, Analitica actonilor*, unde sunt analizate, în câte un capitol distinct, sub multiple aspecte, dimensiuni și relații, cele 16 componente ale interacțiunii sociale, începând cu spațiul și terminând cu valoarea. De la o simplă privire ies în evidență nu numai complexitatea fiecărui element al praxemului, caracterul enciclopedic al informației, luate din diverse științe sociale, dar și mulțimea de noutăți relevate de o insistență și severă privire analitică. Lipsa de spațiu nu ne îngăduie să le menționăm măcar pe cele mai importante. Vom prezenta totuși, cât mai succint, trei dintre ele. Una dintre cele mai interesante e cea referitoare la precizarea modului în care e alcătuită regula acțiunii (actului elementar) și cea a interacțiunii (praxemului), ce elemente cuprinde, cum se leagă unele de altele, două câte două, astfel încât formează o secvență logic ordonată, care reproduce structura fiecăruia, cu toate componentele sale. Pentru actul elementar, analiza se desfășoară pe un exemplu concret foarte simplu și accesibil: „Maria cumpără o pâine” (p. 358–368). Regula praxemului se conturează prin legare una de alta a regulilor celor cinci acte elementare, luate nu în detaliu, ci prin formule sintetice formate de simbolurile acestora: de pildă OP pentru cel de opțiune și JU pentru cel de judecare (p. 368–372). Legat de acestea, autorul relevă o altă noutate: patru tipuri de deliberare (relativistă, realistă, idealistă și universalistă), care intră în conținutul lor, precizând amănunțit structura lor pe etape și faze de desfășurare (p. 709–724).

Merită semnalată, de asemenea, teoria sa asupra valorii. În dezvoltarea acesteia, stabilește mai întâi esența a 24 de teorii axiologice și le împarte în șase categorii (subiectiviste, obiectiviste, relaționiste, anuliste, externaliste și indeterministe), după locul în care plasează valoarea, afirmând că toate sunt parțiale, relative și discutabile. Apoi relevă că numai o teorie în care valoarea constă în efecte concrete și verificabile, întotdeauna aceleași, indiferent de agenți și condiții, poate fi științifică și universală. Aceasta, bazată pe sensul de mișcare a produselor sau mijloacelor de acțiune în diferite sisteme de referință, concretizat în efectele lor de contact, e un esențialism universal, numitorul comun a 20 din teoriile luate în calcul, întrucât „unește sub un singur principiu lumea naturală și cea socială” (p. 830 și 854). Sigur, această teorie este una de tip determinist, iar acesta, după lunga sa promovare în marxism, stârnește încă destule animozități, ca să nu spun mai mult. Cu toate acestea, nu cred că e productiv să lăsăm anumite dezagremente politice să ne îndepărteze de știință, certitudine și verificabilitate.

O noutate absolută este analiza stărilor pe care le pot avea agenții, acțiunile sau alte componente ale acestora. Astfel, în partea a treia, de-a lungul a 16 capitole, sunt analizate un număr de 32 de stări praxionomice, dintre care jumătate sunt generale, numite α , celelalte (β) fiind specifice celor cinci tipuri de acte elementare amintite. Pentru fiecare dintre aceste stări a fost întocmită o matrice de stare, adică un ansamblu de termeni în care se concretizează ea în realitatea socială. Astfel, matricea stării de liber cuprinde 227 de cuvinte, a celei de revoltat 325, pentru ales 355, iar pentru pedepsit 189 (p. 1359, 1362, 1369, 1375). Stările sunt clasificate, pe lângă cea amintită, în alte trei categorii duale: slabe și tari, particulare și universale, principale și secundare. Una dintre cele mai importante descoperiri din această parte e fenomenul de trecere ascendentă sau descendentă de la o stare la opusul ei. Astfel, trecerea actonilor de la stările liber sau imaginar la cele de legat și real sunt descendente, întrucât oferă mai puțin spațiu și șanse de acțiune, iar de la stările individual sau dependent la cele colectiv sau dominant, una ascendentă (p. 965, 1020, 1141, 1185–1186). Un interes

deosebit stârnește și faptul că stările sunt prezentate ca dualități în care se mișcă și se transformă componentele acțiunii. Astfel, pentru cele menționate avem ca opuse stările legat, devotat, refuzat și recompensat. Cauza e destul de simplă: există obiecte care au funcția de criterii de stare și a căror esență este că implică un tandem real ca poli pozitivi și negativi de mișcare a acțiunii în câmpul social. Pentru stările amintite, obiectele în cauză sunt mișcarea și agentul la primele două, actul de opțiune și cel de plată la ultimele. Multe dintre aceste stări sunt demult cunoscute, dar nu au fost analizate niciodată în mod sistematic și nu au fost puse în evidență nici natura, nici complexitatea lor.

Nu mai puțin important este, în al șaselea rând, faptul că autorul a elaborat un *Vocabular de praxiologie* (p. 1381–1405), cu 131 de concepte, dintre care multe noi, cele cunoscute până acum, de pildă, motiv, scop, regulă, produs, valoare, fiind redefinite în conformitate cu noua perspectivă epistemologică a lucrării. Iată două exemple. Scopul constă în „Rezultatele finale către care sunt îndreptate acțiunile individuale sau acțiunile colective.” (DSO) În *Tratatul* de față este un „obiect sau stare de lucruri puse de agent ca punct sau component final în structura unui act elementar și vizând satisfacerea nevoilor, intereselor sau aspirațiilor sale” (p. 1399). Diferența pare mică, dar în realitate e foarte relevantă. Deosebiri și mai mari sunt însă în ce privește conceptul de valoare. Același dicționar Oxford evită să dea o definiție, enumerând o serie de înfrumusețări ale acesteia în diverse discipline sociale ca „o mărime cuantificată”, mărfuri, idei, „un tip de realizări”, dispoziții sau atitudini. *Tratatul* spune însă că este „efectul pozitiv sau negativ pe care un produs, mijloc de acțiune sau alt acton din structura unui act elementar sau complex de inițiere îl produc în dinamica praxemului asupra coordonatelor de sistem ale regentului și deci asupra propriului sistem de referință” (1404). Principalele coordonate de sistem sunt cele amintite deja (persoană, putere și bunuri de orice fel). Se trece, prin urmare, de la o reprezentare empirică a valorii, cu forme nenumărate, la una formală, sintetică și verificabilă de către oricine, în orice interacțiune socială.

Punctul șapte, cel mai scurt ca întindere în *Tratat*, dar cel mai consistent, este descrierea metodei de cercetare specifice unei analize praxiologice. Ea e prezentată, ca un rezumat al întregii lucrări, în *Concluzii generale* (p. 1351–1355) și cuprinde șase etape, dintre care una de pregătire, alta de încheiere, iar patru de cercetare propriu-zisă. Ultimele sunt *Analiticele* referitoare la praxem, actoni, stări și rețele praxionomice. Primele trei concentrează demersurile din cele trei mari părți ale lucrării, ultima e însă numai schițată într-un paragraf din capitolul 10 (p. 161–164), întrucât, mărturisește autorul, nu a găsit modele descriptive în literatura consultată. Punctul de plecare este întotdeauna un model de observație identificat în literatura de specialitate, surse istorice, jurnale, biografii sau opere literare, cu condiția de a înfățișa cazuri foarte asemănătoare, dacă nu identice, cu cele din realitate. Pe de altă parte, el precizează că orice studiu de caz este complet cu celelalte cinci etape, întrucât este o analiză sincronică, pe orizontala spațiului, pe când cea de rețea este diacronică, pe orizontala timpului. Mai mult, problematica rețelelor e distinctă, mai generală, și constituie o direcție separată de cercetare.

Nu pot încheia fără a exprima opinia că acest *Tratat* poate constitui un ghid valoros și o mare sursă de inspirație pentru toți specialiștii din științele sociale, pentru studenți și cadre didactice, interesați de cunoașterea mai adâncă și detaliată a acțiunii și interacțiunii sociale, dar și pentru oameni de afaceri, politicieni sau oameni simpli care vor să-și conceapă și organizeze mai bine propriile activități.

Vasile Marian